

RARITĂȚI LEXICALE ÎN *HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII (MS. 3517 CCA 1658–1661)* – ANALIZĂ ÎN VEDEREA LUCRULUI LA *DICȚIONARUL LIMBII ROMÂNE ȘI LA DICȚIONARUL ETIMOLOGIC AL LIMBII ROMÂNE, REDACTATE SUB EGIDA ACADEMIEI ROMÂNE (LITERA B)*

MIOARA DRAGOMIR*

1. Continuăm seria articolelor care a debutat în 2019 cu analiza cuvintelor cu litera A¹ excerptate din manuscrisul 3517 (608 foi recto-verso), prototip a peste 50 de copii (Mihăescu 2006: 176)² răspândite în toate regiunile istorice românești de-a lungul secolelor; manuscrisul 3517 cuprinde două texte, între care cel mai amplu (f. 1^r – f. 592^r) este traducerea din limba greacă *Hronograf den începutul lumii*. Corelând o seamă de informații, am datat traducerea ca fiind realizată în perioada 1658–1661 și am ajuns la concluzia că ms. 3517 a putut fi copiat după această dată și ante 1672 (Dragomir 2007), când *Hronograful* de pe acest ms. a fost copiat în ms. 86 (Ștrempel 1998, 1999). Am argumentat în lucrări ample, pe de o parte cu argumente filologice ce au reieșit în special din comparația cu sursele grecești, pe de altă parte cu argumente de ordin lingvistic, îndeosebi lexicale, că traducerea *Hronograf den începutul lumii* este o operă a cărturarului moldovean Nicolae Milescu Spătarul (Dragomir 2007, Dragomir 2017).

2. Din prezentarea cuvintelor cu litera B, pe care o realizăm în acest articol, se poate observa, de asemenea, varietatea lexicului *Hronografului* și faptul că cele 108 lexeme pe care le avem în vedere prezintă interes sub aspect lexicologic și lexicografic: ca prime atestări sau ca atestări rare de la mijlocul secolului al XVII-lea, ca atestări unice chiar (întregind lista de cuvinte acolo unde cuvântul nu a fost înregistrat în dicționare), de asemenea, prin semantismul sau prin forma lor,

---

* Institutul de Filologie Română „Alexandru Philippide” al Academiei Române – Filiala Iași, România (mioaradragomir_2006@yahoo.com).

¹ *Rarități lexicale în Hronograf den începutul lumii (ms. 3517) – analiză în vederea lucrului la Dicționarul limbii române și la Dicționarul etimologic al limbii române, redactate sub egida Academiei Române (litera A)*, în „Anuar de lingvistică și istorie literară”, t. LIX–LX, 2019–2020, p. 7–42.

² Din manuscrisele cronografului de acest tip, tradus în sinteză după originalul grecesc al lui Dorotheos de Monemvasia și al lui Matheos Kigalas, autorul spune însă că s-au răspândit peste 70 de copii (Mihăescu 2006: 173, 240).

ori prin contextul gramatical în care apar. Am analizat 25 din acești termeni în lucrarea despre lexicul *Hronografului* publicată în 2017, însă și aceștia au fost reluați în acest articol, cu date suplimentare, raportate la atestările din epoca veche aflate în DA și în DELR: *bail*, *barát*, *bărbier*, *bătrânează*, *beglerbei*, *bețiv*, *bezăstem*, *bogoboreț*, *bogonosăț*, *bogoslov*, *bogoslovie*, *boierie*, *bolnăvi*, *bortășa*, *bostangi bașa*, *bucium*, *bucățea*, *bucuros*, *buhăvie*, *buimăci*, *buiurdium*, *buluc*, *bunătate*, *bute*, *butuc*.

În unele locuri am oferit și alte atestări din texte vechi, pe care le-am întâlnit în demersul de cercetare a lexicului *Hronografului* sau cu vreun alt prilej de studiu, atestări care vor putea fi folosite în redactări, în statistici sau în cercetarea lexicului vechi sub diverse aspecte.

ba adv., interj. < sl. (bg., sb., rus., rut., pol.) *ba*, cf. DA³. Cuvântul, considerat interjecție sau conjuncție și tratat pe mai mult de două pagini, este ilustrat în special cu exemple din texte populare sau din Creangă, Coșbuc etc. și mai puțin din texte vechi. În *Hronograf* am observat câteva situații în care acest cuvânt se întâlnește de mai multe ori în contexte de tip colocvial. **1.** O situație este utilizarea „ca răspuns la întrebări, adesea oratorice, puse anume ca să li se dea un răspuns negativ și introduse de cele mai multe ori prin *au*, *oare*”. Acest sens este printre puținele ilustrat și cu citate din limba veche (CORESI, ap. GCR, VARLAAM, C.). *Acmu, că ieșiră aceaste odoară scumpe den săcrieș, are vrio cinste, au ba?* În cadrul acestei situații, cuvântul se utilizează cu o nuanță pentru care în DA se specifică „foarte obicinuit în alternative” și se oferă un exemplu din CAZANIA (1644). Această utilizare se întâlnește în *Hronograf* de câteva ori, valoarea gramaticală a termenului fiind cea de adverb: *Întrebați-l să știț: muiere-i ieste, au ba?* f. 15^v; *Cumu-i pare, putea-va înfrânge pre Crisu să-l biruiască, au ba?* f. 119^v; *Putea-va hi până la sorocu, au ba?* f. 251^v; *Să să mai cearce: direptu s-au giudecat au ba* f. 456^v. **2.** În DA, referitor la acest context lingvistic, se precizează: „sensul original al lui *ba* e deci (indiferent dacă în răspunsul nostru se cuprinde, în mod obiectiv, o afirmare sau o negare) «dimpotrivă, din contra!»”. Această situație nu este ilustrată cu exemple din limba veche. În *Hronograf* o întâlnim în contextele: „*Bătrân ești și slabu, sărace, și nu vei putea agiunge la tabără [...]. Iară acel unchiași dzăsă cătră împăratul, fără nici o frică: „Ba, cinstite împărate, nu sânt slabu, ce mai tare sânt acmu”* f. 437^v; *Ba n-are acmu nice o cinste săcrieșul, ce au rămas un lucru săcu și fără prețu* f. 345^v.

băier s.n. – v. *baie*, cf. *îmbăiera*, *dezbăiera*, cf. DA; CIORĂNESCU: „origine incertă. În general se consideră ca etimon lat. *bājūlus*, -i «hamal» [...], trebuie să presupunem o pronunțare pop. a lui *baiulus*, de tipul **baliulus*”, lat. *baiula*, cf. DELR (s.v. *baieră*). Cu sensul din *Hronograf*, „parte a unui obiect (de obicei o împletitură sau o curea), de care acesta atârnă sau de care poate fi apucat”,

³ Pentru siglele din *Dicționarul limbii române* (seria veche), vezi *Bibliografia* din DA.

cuvântul nu prezintă nicio atestare în limba veche (DA s.v. *baier*, *baieră*). În DELR, prima atestare datează din anul 1765. În *Hronograf* se află o atestare anterioară cu un secol: *Purta un baier la piept cu o iconiță mică* f. 388^r.

băil subst. – et. nec. Cuvântul nu este înregistrat în dicționare. Probabil înseamnă, după cum rezultă din context, „căpitan de oaste”: *Era pre aceaia vreama acolo, la Anapli, mai mare bail și căpitan anume Vitorie Gârtoni* f. 515^r.

baláor s.m.⁴ – în DA (s.v. *balaur*) se precizează că etimologia este necunoscută și se face o scurtă discuție, în care se arată că termenul „e înrudit cu alb. (tosic) *bolę* «șarpe mare», (gegic) *buuroje* «un fel de șarpe mare», *bulár* «șarpe acvatic» și cu sb. (în Muntenegru și în Ragusa) *blavor*, *blavur*, *blaor*, *babor*, *blavor*, *blavorak*, *blavoruša*, *blor*, *bloruša* «un fel de șarpe mare»”; SCRIBAN propune ca etimologii sb. *blavur*, *blavor*, d. alb. *bolă*, din *bolvă, *balaur*, care vine d. lat. *bělŭa* „dihanie”. Sensul din *Hronograf* „monstru cu înfățișare feroasă, având formă de șarpe, acoperit cu solzi verzi sau aurii, cu coadă lungă, mai adesea înaripat, cu unul, șapte, nouă sau doisprezece capete (încornorate), care cresc la loc, uneori în număr mai mare când i se taie; cf. zmeu” este atestat în VARLAAM, C., DOSOFTEI, V.S. și în BIBLIA 1688, în mai multe locuri (DA s.v. *balaur*). Prima atestare din DELR este un antroponim din anul 1480. În *Hronograf* se află câteva dintre primele atestări din secolul al XVII-lea, după VARLAAM, C.: *Să feace un balaor mare și înghiți pre șerpui celoralalți* f. 32^v; *Vaviloneanii credea într-un balaor mare, ce dzicea că ieste dumnădzău viu* f. 122^v.

báltă s.f. – element de substrat, cf. alb. *baltë* „nămol, noroi, mocirlă”, cf. DELR, unde se prezintă, între altele, și etimologia vsl. *blato*. Cu sensul „o întindere mai mare de apă stătătoare”, acest cuvânt apare în PS. SCH., în anul 1655, în anul 1682, în 1693, în BIBLIA 1688, în Radu GRECEANU (1691), M. COSTIN, LET. În DELR, prima atestare este toponimul *Bald*, din 1334. Oferim și o atestare din *Hronograf*, de la mijlocul secolului, printre primele atestări dintre cele pomenite anterior: *Un moru, adecă un arap de cei negri, ce-au fost subaș pre un sat, l-au fost zărit când au intrat în baltă, în paporă* f. 510^v.

ban s.n. – în DA se spune că termenul are etimologie necunoscută, dar se face o discuție mai întinsă, referitoare la circulația lui în dialectele sud-dunărene și la alte chestiuni care ar putea fi sugestii în stabilirea etimologiei; în DELR se indică în primul rând etimologia propusă de H. Mihăescu, lat. med. *banus* „monedă” (< sud-sl. *ban*). Pentru explicația „ca nume generic, *ban* înseamnă orice monedă (sau hârtie care reprezintă valoarea unei monete) recunoscută ca instrument de schimb și ca mijloc de plată”, cuvântul este înregistrat în ANON. CAR., N. TEST., PSALT. 1651, PRAVILA MOLD, VARLAAM, URECHE, LET., M. COSTIN, LET., DOSOFTEI, V.S. În DELR se indică o primă atestare din anul 1413. În *Hronograf* se află atestări de la mijlocul secolului: *Veniia den toate țărâle cu*

⁴ Prezentăm cuvintele exact cu forma lor din *Hronograf*, care, în unele situații, nu este forma de cuvânt-titlu, ci variantă lexicală.

bani la faraon împărat pentru pâinea f. 22^v; *Eu ț-am gătat de tot de ce trebuiește pentru casa lui Dumnădzău: aur, argintu, și bani de aramă, și bani de hier* f. 72^r; *Și-ș strânsă și el oști turcești și pre bani și să dusă spre răsărit* f. 475^v ș.a.

barát s.n. < tc. *berat*, cf. DA (s.v. *berat*), ȘIO II₂, DELR (s.v. *berat*). Cu sensul „diplomă sau brevet de investitură dat de Înalta Poartă mai ales domnilor românești, la instalarea în domnie”, cuvântul este atestat în M. COSTIN, LET. I, N. COSTIN, LET. II (DA s.v. *berat*). În DELR, prima atestare este din anul 1675. În SUCIU, D. se precizează că prima atestare datează din a doua jumătate a secolului al XVII-lea. În *Hronograf*, termenul nu se referă la realități românești, dar sensul este apropiat: „act care are semnătura sultanului și prin care cel care îl posedă are libertatea de a folosi un anumit bun, de a face o anumită acțiune etc.”: *Și-i întrebă cu ce tărie țin ei, niște ghiauri, un lucru împărătesc ca acela, scump, de să închină ei, că-i harnic de a să închina sânгур împăratul într-aceaia besearecă. Iară ei arătară baraturi făcute de la sultan Mehmet și de la sultan Paiazât și și de la alț împăraț* f. 522^v.

bárdă s.f. < magh. *bárd*, cf. DA, etimologie indicată și în DELR. Cu sensul „un fel de secure mică cu tăișul mai lung și (de obicei) ceva curbat și cu coada scurtă etc.”, cuvântul se află în CUV. D. BĂTR. și în BIBLIA 1688. În DELR se indică o primă atestare în jurul anului 1600. Atestarea din *Hronograf* completește aceste puține atestări: *Purtându-l pren Țarigrad, trecutu-l-au și pre la niște mesărniță. Iar un mesărciu, ca să facă și el voia împăratului, l-au lovit cu //* f. 349^f o **bardă** preste picioare.

băște s.f. (pl. *baște*, *baștiuri* s.n.) < pol. *baszta*, cf. DA (s.v. *baștă*); pol. *baszta*, magh. *bástya*, cf. DELR și SCRIBAN. 1. Cu sensul „masiv de pământ (acoperit cu iarbă sau întărit cu zidărie sau cu îngrădituri de nuiele umplute cu pământ) ridicat în afara liniei fortificațiilor principale, spre a le proteja pe acestea; meterez, tabie (și neologismele) bastion, tranșee, retranșament, redută”, cuvântul este ilustrat în M. COSTIN, LET. I, în mai multe locuri, BIBLIA 1688, la N. COSTIN, LET. I și la NECULCE, LET. II. În DELR se indică drept primă atestare o utilizare de la anul 1600. În *Hronograf* se află atestări anterioare celor din DA: *Tocmi zidiurili și baștele cetățâi Efhaitei* f. 439^f; *Și ceru loc la greci, sultanul acesta, de-i deaderă ca să-ș facă ceta<te> deasupra farului, aproape de Țarigrad. Și o făcea cu tării de zădiuri și <cu> băștiuri* f. 476^r; *Dobândiră zidiurili ceale mare și pusără steaguri prentre-însa și pren baște* f. 477^v. 2. În *Hronograf*, cuvântul are și sensul de „turn”, prin care se glosează un turcism, considerat a fi mai puțin cunoscut: *Închisără-l într-o culă de piatră în mare [...]. Iară împăratul [...] au trimis acolo unde era închis, într-acea culă, adecă baștea, ș-au învățat de l-au orbit* f. 275^v.

bâte vb. III tranz. – lat. *battere* (*battuere*), cf. DA, DELR. 1. Cu sensul „(despre instrumente muzicale, clopot, ceasornic etc., care produc un zgomot ritmic prin bătaia «limbii» sau ciocanului în clopot etc.) a suna în mod ritmic”, cuvântul este înregistrat în secolul al XVIII-lea în AMIRAS, LET. III. *Hronograful* prezintă

o atestare anterioară: *Și vru să puie ceasornice în Țarigrad, să bată ceasuri, ca și la Venețâie* f. 523^r. **2.** În DA este ilustrată situația „despre soare se zice că bate mai ales atunci când dogorește etc.”, dar nu și „(despre stele) a străluci”, așa cum apare în *Hronograf: Au fostu răsărindu soarele fără radză, până ce au fostu apuindu și s-au fostu bătându stealele ceriului, cât părea că vor să cadză den ceriu* f. 267^r.

băgá vb. I tranz. – et. nec.; în DA se face o discuție mai largă asupra unor posibile etimologii. **1.** Nu am întâlnit tratată situația în care verbul la forma reflexivă se află în construcția *a se băga cu scârbă, zăzanie, zavistie* etc., cu sensul „a interveni în defavoarea cuiva”: *Iar Sara nu suferi, ce să băgă cu scârbă cătră Avraam și goniră pre Agar* f. 8^v. **2.** De asemenea, nu am întâlnit construcția *a băga cu cuvinte rele*, cu sensul „a cleveti”, din contextul: *Unii dentru boiării împărățâiei, având zavistie mari la inema lor și fiind neprițeni și voitori de rrău împărăteasăi, [...] băgară cu cuvinte rreale spre împărăteasa pre fiu-său, Costantin împărat* f. 358^v. **3.** Cu valoare de reflexiv, cuvântul are sensul „a se duce, a merge”, în contextul: *Cu acesta cumpăt să purtă nebunul de împărat, să să bage el sânгур noaptea pre întunearec, să margă atâta cali cu Theodosâie* f. 371^v.

bănat subst. < magh. *bánat*, în DA, DELR. **1.** În DA, cuvântul este înregistrat în expresia *a (-i) fi (cuiva) cu bănat* și are sensul „a fi supărat, a se supăra (pe cineva și pentru ceva)”, care în DM apare doar cu forma negativă a verbului: *a nu-i fi cuiva cu bănat*, cu sensul „a nu lua în nume de rău rugămintea sau întrebarea cuiva”. Expresia nu are corespondent în textul grecesc și apare în *Hronograf* în câteva locuri, cu sensul din DA. În dicționarul-tezaur nu este ilustrată cu citate din epoca veche, dar este înregistrată o dată, cu inversarea construcției, *cu bănat să nu fie*, în MUSTE, MAG. IST. În *Hronograf* expresia apare în contextele: *De voi muri atunce, nu-m va hi bănat* f. 94^r; *Să nu hie cu bănat măriei tale, că pre cât vom ști și vom cunoaște, pre direptate spune-vom* f. 115^r; *Părintele nostru n-au vrut să ne cheame de față să ne hie bănat unuia pre altul, ce singur cu mâna sa au scris ș-au iscălit* f. 204^v. **2.** Sensul care apare și în *Hronograf*, „mâhnire, supărare, cf. s u p ă r”, cunoaște mai multe atestări în epocă: DOSOFTEI, V.S., M. COSTIN, LET. I, N. COSTIN, LET. II, CANTEMIR, IST. (DA, s.v. *bănat*). În DELR se indică drept primă atestare intervalul 1561–1563. *Hronograful* oferă atestări anterioare celor din DA: *Pentru să nu aibă împărăteasa bănat despre năroade și blăstăm pre urmă, [...] dzăsă împărăteasa de cumpăniță avuțâia* f. 396^r; *Iară Svântul Ethimie, toate //f. 427^v aceastea le priimiia și le suferiia, fără nice un bănat*.

bărbát s.m., adj. – lat. *barbatus*, -a, -um „cu barbă, bărbos”, cf. DA, DELR. **1.** Cu sensul „om matur (spre deosebire de copil, băiat, flăcău, june, pe de o parte, de bătrân, moș, moșneag (ghiuș, vâj), pe de altă parte) de sex masculin (în opoziție cu femeie sau muiere)”, cuvântul este atestat în COD. VOR. și PRAVILA. *Hronograful* prezintă o nouă atestare: *Pe după moartea lui Mihail Făicavul stătu împărat fiu-său, Theofil. Și era în vârstă de bărbat și om deplin* f. 379^v. **2.** Cu sensul „plin de curaj bărbătesc, inimos, energic, viteaz, voinic”, cuvântul este

ilustrat cu citate din MOXA și dintr-un ms. din anul 1694, ap. GCR. În *Hronograf* se află o altă atestare: *Aleasără dentru dânși doisprece oameni carii știia ei că sânt mai bărbaț și mai chitiț de oaste* f. 449^r.

bărbăție s.f. < bărbat + suf. -ie, cf. DA. Cu sensul „curaj, vitejie, energie”, cuvântul este înregistrat în MOXA și N. COSTIN, LET. În *Hronograf*, cuvântul este utilizat de mai multe ori cu acest sens: *Fiț cu nădeajde și staț cu bărbăție mare, că și împăratul iată că sosește într-agiutoriul vostru* f. 378^r; *Iară un boieriu al său, domestihul de școală nu-l lăsă, ce-i dzăsă să stea cu bărbăție, ca un împărat* f. 451^v, cf. f. 289^v, f. 428^v, f. 602^v. **2.** Cu sensul „faptă vitejească, bravură”, cuvântul se află înregistrat într-un ms. din secolul al XVII-lea și în ANTIM, P. În *Hronograf* se întâlnește în contextele: *În dzălele tătâne-său, lui Costantin, au făcut multe izbânde și bărbăți spre sarachineanii de la răsărit* f. 434^r; *Nichifor Foca dacă feace aceale bărbăți mare și izbânde, veni la Țarigrad pobeduiitor* f. 434^v.

bărbiiēr s.m. – „neologism intrat de timpuriu în limbă, prin filiațiune neogrecescă (μπαρμπέρις idem), din it. *barbiere*, idem” (DA). Cu sensul cunoscut, „acela care are meseria de a rade barba și de a tunde părul”, cuvântul este reprezentat prin citate din FLOAREA DARURILOR (1700) și dintr-un text din anul 1754. În DELR (s.v. *barbă*) este dată o primă atestare din anul 1561 și etimonul var. (inv.) *bărbiaru* < μπαρμπέρις; var. *barbir* < săs. *Barbier*. În *Hronograf* se află o atestare anterioară celor din DA: *Au chemat pre bărbiiēriu și i-au ras acei 7 peri den capul lui* f. 59^r.

bătrâneățā s.f. < derivat din *bătrân* + suf. -ețe (*eață*), cf. DA. Cu sensul „(abstract) vârstă înaintată, vârsta omului bătrân (în opoziție cu: *tinerețe, junete*)”, cuvântul este înregistrat în VARLAAM, C., NECULCE, LET. II. În DELR se indică intervalul 1573–1583. *Hronograf*ul oferă alte atestări: *Iară maică-sa nu vrea să-l lasă, ca să să afle să o hrănească la bătrâneățā* f. 402^r; *Iară nu l-au fost otrăvit nime, ce s-au otrăvit sângur de voia rea și de ciudă, unde-l scoseasă den împărăție la bătrâneățāle lui* f. 504^r; *Doftori, duhovnici și bărbați chitiți cu svaturi, fiiule, să țai pre lângă tine și să-i aibi întru toată viața dzălelor tale și cu dânșii să petreci, de țî-i voia să-ți fie bătrâneățāle cinstite* f. 597^r.

beat adj. – lat. *bibitus*, cf. DA. Cu sensul „cu mintea turburată de băuturi alcoolice etc.”, cuvântul este atestat la CORESI, PS., VARLAAM, C., BIBLIA 1688, NECULCE, LET. II. În *Hronograf* se întâlnesc alte atestări, de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Să nu-l întâmpine vriun nebun sau vriun bat, să-l lovască* f. 425^r; *Și tot îmbla bat și amețât. Și unde știia vreun bețāv și nebun, pre unii ca aceiia trimitea domni pre la cetăț și pren orașe* f. 442^r; *Încălecară beți, amețât, precum le iēste lor obiceiu și fără nice un cumpăt deaderă năvală asupra porțai împăratului* f. 470^r, cf. f. 407^r, f. 466^r.

beci s.n. – „cuvânt de origine cumană (cf. *beči el* «urbs munita»); în turcește se găsește numai în numele propriu *Beč* = Viena, cuvânt trecut și la cronicari și, prin mijlocire ungurească, și la românii din Ardeal”, cf. DA; în DELR se indică în primul rând etimologia propusă de Vl. Drimba, cuman. **beč* (= *peč* „cuptor”).

Cu sensul „încăpere boltită (la o casă) sub nivelul pământului, subsol boltit etc.”, cuvântul se întâlnește la NECULCE și în anul 1780. În DELR se indică o primă atestare din anul 1680. *Hronograful* prezintă o atestare anterioară: *Arsă și curțale unde era scaunul patriiarhului, ce să chema Thomait, care curț avea **beciurfi** pe dedesuptu boltite; și era acolo toate izvoadele cărțelor careli au scris Ioan Zlataust f. 360^r.*

becisnic adj. < vsl. *безъчъстьникъ* „fără cinste, infam”, cf. DA. Cu sensul mai rar „nevoiaș (ca forță fizică), slăbuț (trupește)”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* oferă o atestare: *Fiind tot bolnav și **becisnic**, i-au făcut tată-său parte și lui de împărăție și i s-au venit cetatea Solomul f. 466^v.*

becisnicie s.f. < *becisnic* + suf. *-ie*, cf. DA. Sensul „stare jalnică, slăbiciune fizică, neputință” nu este înregistrat în DA. *Hronograful* prezintă o atestare: *Ștefan au trăpit **becisnicia** și urgia cu mari tărie, ca un bărbat deplin, noaspreece ai, până ce-au murit f. 433^r.*

beglerbēi s.m. < tc. *Begler-begi* (*beyler-beyi*), cf. DA, ȘIO II₂. Cu sensul care apare și în *Hronograf*, „gubernator general, pașă cu trei tuiuri”, cuvântul este înregistrat în MAG. IST. I (DA s.v. *beilerbei*). L-am întâlnit și la URECHE, L. 74, 75, R. GR. 177. În DELR se indică o primă atestare din anul 1479 (s.v. *bei*). În *Hronograf* apar două atestări anterioare celor din DA: *Apoi îl puseasă **beglerbei** apusului f. 491^r; Iară **beglerbeiu** acela, fiind și el dentr-aceaia sămințâie proclețască ce era și Theolipt, întră îndată satana la inema lui f. 522^v.*

beli vb. IV tranz. < bg. *бѣлѣ*, cf. DA; în DELR se indică în primul rând etimologia propusă de Gh. Mihăilă, vsl. *běliti* „a albi”, cf. bg. *belja* „a curăța de coajă”. Cu sensul „a desface sau a lua (toată) pielea de pe o vietate sau de pe un întreg membru al corpului”, cuvântul este ilustrat cu citate din DOSOFTEI, V.S., N. COSTIN, LET., MINEIUL 1776. În DELR, prima atestare este din anul 1582. În *Hronograf* se află o serie de atestări anterioare celor din DA, între care remarcăm de câteva ori situația în care verbul este însoțit de determinarea *de viu*: *Iară Saporu l-au **belit** de viu ș-au murit f. 169^r; Au **belit** de viu pre Sveati Chiril diacon ș-apoi l-au spintecatu și i-au scos rânduza cu plămânile f. 211^r; Au prinsu pre un boiēr mare al său, ce s-au fostu rădicatu cu oști asupra împăratului, pre anume Evghenie, și l-au **belitu** de viu f. 232^v; Pre mulți boiēri creștini au tăiēt ș-au urgisitu și totu cugetul lui era cum va mai **beli** oamenii și ce greime le va mai pune în spate f. 263^v; Când fu peste noapte, muri calul și-l **beli** cumpărătoriu și-i scoasă pielea în târg f. 424^r; f. 367^v, f. 441^r.*

besearecă s.f. – în *Hronograf*, cuvântul este utilizat și într-o sintagmă, ca determinare pe lângă substantivul *carte*, anume *carte de besearecă*, cu sensul „(carte) religioasă”, prin opoziție cu *(carte) elinească* „de filosofie; p. ext. laică”: *O deaderă părințâi de o învățară carte, filosofie elinească, de adâncu, și carte **de besearecă** și den dzî în dzî îi creștea înainte vâlfa f. 414^r; Casâiia, știind carte elinească foarte cu învățatură mare și carte **de besearecă** și gata a dare răspunsuri ritorilor și învățătorilor f. 425^v.*

beșică s.f. – lat. *vessica*, cf. DA, lat. *uessica*, cf. DELR. Cu sensul „umflătură sub epidermă produsă prin iritarea sau inflamarea pielii etc.”, în DA cuvântul nu are atestări din epoca veche. În DELR, prima atestare este din anul 1684. În *Hronograf*, cuvântul are atestări anterioare celei din DELR: *Marea Moartă... atâta-i de veninată și de otrăvită, cât, de-ș va pune om mâna într-însă, scote-o-va cu beșici, atâta ieste întop<să>cată* f. 9^v; *Deade Dumnădzău den pravul aceii spudză de să făcură tot beșici peste toate trupurile oamenilor ș-a vitelor* f. 34^v.

bețâv adj. < *beat* + suf. *-iu* („devenit *-iv*, poate sub influența paleosl. *пижанивъ*, idem”), cf. DA. Cu sensul „care are patima (sau darul) beției, care e dat la beție”, cuvântul este atestat în CORESI, E., MARGĂRITARE (1691), N. COSTIN, LET. II. În *Hronograf* se află atestări de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Bețâvul de Mihail împărat, vădzând că n-are să mai cheltuiască să-ș facă pofteli inemii lui, s-au apucat de au strâcat acel lucru scumpu* f. 397^v; *Și tot îmbla bat și ametât. Și unde știia vreun bețâv și nebun, pre unii ca aceia trimitea domni pre la cetăț și pren orașe* f. 442^f, cf. f. 589^v.

beție s.f. < *beat* + suf. *-ie*, cf. DA. **1.** Cu sensul „starea în care se află omul beat, turburare a minții etc.”, cuvântul este atestat într-un text al mitropolitului Dosoftei, în N. COSTIN, LET. II, NECULCE, LET. II. În DELR (s.v. *beat*) se indică o primă atestare din 1563–1583. În *Hronograf* se află atestări anterioare celor din DA: *El, de ametala bețâii, nu putea să să clătească den patu-ș* f. 294^v; *Rafail atâta era trivarvar, și bețâv, și becisnic, cât odănăoară în toată săptămâna cea mare, naintea Paștelor, el de bețâie nu putea să stea în scaunu-și* f. 491^v.

2. Cu sensul „petrecere cu băutură (cântece și joc), chef”, cuvântul este înregistrat mai ales la plural, în COD. VOR., CORESI, ap. GCR I, VARLAAM, C., URECHE, LET., NECULCE, LET. II. În *Hronograf* se află atestări de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Au chemat împărăteasa pre toți boiërii șfatului și le arătă toată avuțâia împărățâii, vădzând pre fiu-său că apucă începătură rrea de curvie, și de bețâi, și de răsâpa împărățâii* f. 396^f. *Dimitrie despot să purta rrău și petrecea vîiața lui în bețâi și în mândrii* f. 487^v.

bezăstém s.n. – cuvântul nu este înregistrat în DA și nici în DELR. Este discutat în SUCIU, D., unde se indică etimologia tc. *bezesten*, (învechit) *bezestan*, *bezistan*, cf. bg. *bezisten*, scr. *bezîsten*, *bezistan*, alb. *bezestén*, *bezistán*, ngr. *μπεξεστάρι*, magh. *bezeszten bezesten*, arom. *bizusténe*, cu sensul „piață acoperită, hală comercială”. În *Hronograf*, cuvântul se află în contextul: *Și să feaceră jacuri și apucături pre la bezăstemuri, și pre la dugheane, și pre la magopii* f. 282^f.

béznă s.f. < vsl. *вездъна* „abyssus”, „propriu: «fără-fund»”, cf. DA. **1.** Cu sensul „abis, adâncime fără fund, hău, (învechit) fără-fund; cf. genune; spec. (în scrieri religioase) adâncimea iadului”, cuvântul a fost înregistrat în COD. VOR., CORESI, E., VARLAAM, C., N. TEST. 1648, BIBLIA 1688. *Hronograful* oferă o altă atestare: *I-au luat procleații sufletul de l-au dus în tartaru // f. 174^f și-n băznă, cum ș-au agonisit*. **2.** Cuvântul este utilizat și cu sensul „loc îndepărtat, ascuns”: *Așea să*

amistuiia cinul // f. 351^r călugărescu de groaza lui Copronim și a tiranilor lui și-ș spăsâia sufletele și trupurili pren pustii și pren bezne.

bíci s.n. < vsl. *вичь*, cf. DA, DELR. Cu sensul „instrument cu care se dau lovituri etc.”, cuvântul este atestat în anul 1765, ap. GCR II. În DELR se indică o primă atestare din anul 1563. În *Hronograf* există o atestare anterioară celei din DA: *I-au purtat goli pren tot Țarigradul și i-au bătut cu bice* f. 447^v.

bidivíu s.m. < tc. *bedevi*, cf. DA, DELR. Cu sensul „cal (de călărie) de rasă arabă etc.”, cuvântul este ilustrat cu citate din MOXA și ALEXANDRIA. În DELR se indică o primă atestare din anul 1511. *Hronograful* oferă o atestare de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Avea 40 de mii de iape de prăsilă și 10 mii de armăsari sireapi și 3 mii de bidivii învățați povodnici, tot cu șeale ferecate și cu țoltarele de mătasă* f. 76^f.

biet adj. < cf. vsl. *вѣднь*, cf. DA. Cu sensul „vrednic de compătimire, sărac, sărman (când acestea au funcțiune de atribut pus înaintea substantivului)”, cuvântul nu este înregistrat cu atestări din epoca veche. În DELR se indică o primă atestare din anul 1673 a cuvântului cu acest sens. În *Hronograf* se află o atestare anterioară: *Purta pre bietul patriarhu la giudeațe și la divanuri în toate dzâle* f. 520^f.

bîlă s.f. < bg. *било*, cf. DA; SCRIBAN indică etimologiile „vsl. *вило*, *bârnă*, rut. *biló*, trunchi, cotor, rus. *било*, mai (ciocan)”; CADE propune ca etimologie bg. *било*; aceeași etimologie se indică în TDRG, DM, NDU, DEXI și CIORĂNESCU. Sensul din *Hronograf*, „trunchiul (sau parte din trunchiul) unui copac; bârnă”, nu are atestări pentru epoca veche în DA (s.v.), iar în DELR termenul este atestat la anul 1815. În textul nostru, cuvântul este utilizat mai devreme cu circa un secol și jumătate și apare în contextul: *Pluteli de suptu picioarile <lor> sânt făcute cruci de bîli groasă, ca niști trunchi* f. 452^f.

bîne adv., s.n. < lat. *bene*, cf. DA. **1.** s.n. Cu sensul „ceea ce aduce cuiva mulțumire, satisfacție, folos, avantaj etc.; stare de mulțumire, noroc, îndestulare, belșug; viață fericită, trai bun etc.”, cuvântul este înregistrat la NECULCE, LET. II. În *Hronograf* se află atestări anterioare: *Ț-am trimis datorii mea, cu ce îți sântu, toată, adecă capeteli, și iată că ț-am trimis și dobânda și priimeaste și foarte-ț mulțămăscu de bini* f. 336^v; *Și binele gătirei lui, după cum fu zădirea lui, poroncă bună era-i sosată, că fiindu împreunate și mesâmeriia, adecă potrivala de dzâle și patruspreace a lunii pe după mesimerie și dzua a șeasă* f. 540^f. Într-o altă situație, cu același sens, articulat (și nearticulat) și precedat de adjectivul nehotărât *tot*, cuvântul se află de câteva ori în construcția *de tot binele*: *Și-i era țara sântulă de toată mana și de tot binele, numai ce le era grijea a rugarea pre Dumnădzău* f. 90^v; *Eu v-am credzut că sântet pravoslavnici creștini și drept și aveț de tot binele. Și socotescu că v-ar agiunge să vă țâneț cu al vostru și să nu asupriți săracii și să fiț apucători bucatelor lor* f. 284^f; *Toate oștili într-un glas lăuda pre Dumnădzău și pre împăratul și-i mulțămii, că să împlusă toț de tot binele* f. 302^f; *Au petrecut bini cu dânsul pren țări streini ș-au tot izbândit și au dobândit de tot bine, de era toț avuț* f. 310^v; *Încărcându-ș corabiia de tot binele și venind cătră*

*casa lui pre mare, iară pentru zavistnicul diiavol, ceta ce nu va bini oamenilor pururea, să feace o furtună groaznică pre mare, atâta cât s-au svărâmat corabiia f. 335^v. 2. Cu sensul care „arată situația subiectivă a vorbitorului (față de ceva sau cineva) care e plăcută, favorabilă, mulțumitoare etc.”, cuvântul nu este ilustrat cu atestări din epoca veche. În *Hronograf: De ți-i credința întreagă, de bine să-ț fie giurământul și de bucurie; iară de-ț va fi credința păgână și destrămțată, Domnul Dumnădzău de sârgu să facă plată* f. 544^v.*

bir s.n. < magh. *bér*, cf. DA. 1. Cu sensul „dare către stat, contribuție, impozit”, cuvântul este atestat în TETRAEV. (1574), MOXA, într-un document din anul 1684, ap. HEM. În DELR, o primă atestare este din anul 1441. *Hronograful* oferă o altă atestare, de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Nu să mai apuca de altă, ce tot ședea de gândiia și sâmluia ce biruri și dări va mai scoate pre oameni* f. 367^r. 2. Cu sensul „tribut”, cuvântul este atestat în NECULCE, LET. II. În *Hronograf* se află atestări anterioare: *Și legă pace cu împăratul tare și încredințată, însă să-i dea împăratul bir pre an* f. 299^r; *Să dea împăratul biru pre an câte trei mii de galbeni* f. 312^r; *Să dea bir turcii și sarachineanii grecilor* f. 314^v.

birui vb. IV tranz. < magh. *birni*, cf. DA, magh. *bir*, cf. DELR. Cu sensul „a putea ajunge, a izbuti, a răzbi, a avea vreme sau putință, a fi în stare, a ieși la cale etc.”, cuvântul este atestat în VARLAAM, C., M. COSTIN, LET. I, DOSOFTEI, V.S., N. COSTIN, LET. II. În DELR o primă atestare este din anul 1500. *Hronograful* prezintă una din primele atestări raportate la cele din DA: *Fugiia suindu-să într-un munte și până la un loc, cât i-au putut calul, au fugit călare, iară dacă nu i-au mai biruit calul, l-au lăsat ș-au fugit pedestru* f. 441^r.

biv subst. < magh. *bő, bőv*, cf. DA; magh. *bő, bög*, cf. DELR (prima atestare de la 1563–1583). Cuvântul este înregistrat și în locuțiunea *de biv*, cu sensul „din belșug”, ilustrată cu citate din epoca veche: COD. VOR., N. TEST. 1648, DOSOFTEI, N. COSTIN, LET. II, CANTEMIR, IST. *Hronograful* oferă o altă atestare: *Ședzu Ilie prorocu acolo cu acea văduvă și le tot agiunsără de biv de au mâncat* f. 82^r.

bívol s.m. < bg. *bivol*, cf. DA, vsl. *byvolŭ*, cf. DELR. Cu sensul „specie de rumegătoare cu corp robust și greoi, cu coarne late etc.”, în forma *bivol*, cuvântul este atestat în M. COSTIN, LET., iar în forma *bibol*, în BIBLIA 1688. În DELR, o primă atestare este din intervalul 1575–1577. În *Hronograf* se află atestări anterioare celor din DA: *Era pavăța îmbrăcată cu 7 piei de bivol* f. 141^r; *Multe cămile, și cai, și bivoli, și de alte dobitoace au pierit de acea iarnă mare* f. 327^r.

bizui vb. IV tranz. < magh. *bizni*, cf. DA, magh. *biz*, cf. DELR (prima atestare din 1582). Pentru sensul „a se încrede în puterile sale, a se crede destoinic, vrednic, harnic, capabil să..., (deci) a se încumeta, a îndrăzni, a cuteza să...”, nu există atestări din epoca veche. În *Hronograf*, cuvântul este utilizat cu acest sens de mai multe ori: *De mare lucru te apuci și ești prea tinerelu și nu vei putea sta împotriva lui Golianthu. Iară de te bizuiești, tu pasă* f. 63^v; *Și era întâiu foarte*

*directu lui Dumnădzău și cu credință mare, iară apoi ș-au prea înălțat inema și pre nime nu mai ținea în samă. Atâta s-au // f. 91^v **bizuitu**, câtu s-au cutezat ș-au vrut să între în oltariul Sionului; Iară un fecior a unui boiëriu mare, anume Artenavru, numai acela n-au fostu vrându să bage cuvintele Chirei în samă, că să **bizuia** unde era fecior acelui boiër mare f. 117^r.*

blăznă s.f. < sl. **БЛАЗНЪ** (**БЛАЗНÛ**, **БЛАЗНА**), cf. DA. DA înregistrează sensul din *Hronograf*, „om nătâng, prostănac”, în cronograful lui MOXA, tot cu valoare adjectivală. În DELR, o primă atestare este din 1573–1583. În *Hronograf* cuvântul se află în contextul: *Iară **blazna** de împărat, numai cum i-au grăitu, atâta au și prinsu bucuros să le hie pre voie f. 205^r.*

blămă vb. I intrans. – pentru formele de singular și plural *blăm* și *blămaș* ale verbului *a umbla*, în *Hronograf* există următoarele atestări: *De nu mă createși dumnevoastră, **blămași** cu mine acmu să grăiți și cu soțiile meale și să vedeți dumnevoastră că sintu omu directu f. 250^r; **Blămași** să vedem corabiia împărăteasă, că sosește f. 382^r; **Blăm**, c-au venitu omul cela ce au mai venitu f. 55^v.*

blăstămător adj. < *blestema* + suf. *-ător*; cu sensul „care blestemă”, cuvântul este înregistrat în DA (s.v. *blestema*) în ANON. CAR. și în secolul al XVI-lea, în CUV. D. BĂTR. În DELR se indică o primă atestare din anul 1580. *Hronograful* oferă o altă atestare din secolul al XVII-lea: *Tu, spurcate și fără leage Arie, îndrăznești a-ți deșchide gura ta cea **blăstămatoare** și eretică f. 535^r.*

blid s.n. < vsl. **БЛЮДЪ** (**БЛЮДА**), cf. DA. Cu sensul „vas de pământ sau de metal (mai rar de lemn), în care se pun bucatele ce se servesc la masă”, cuvântul este atestat în TETRAEV. (1574), în BIBLIA 1688, în anul 1745 și în anul 1780. În DELR se arată că prima atestare este într-un antroponim din anul 1486. *Hronograful* oferă alte atestări: *Așijdirea, și câte tepsâi, și **blide**, și medelnițe, și talgeri, și linguri, toate le-au topit și le-au făcut bani f. 397^r; Și-l dusă de-l aruncă dirept pre masă, în mijlocul **blidelor** f. 404^r.*

boághe s.f. < magh. *bagoly*, cf. DA, CADE, CIORĂNESCU, TDRG³, DELR; SCRIBAN indică magh. *bogoly*; NDU, DEXI propun magh. *boglya*. Cu sensul „buhă, bufniță” este atestat în CANTEMIR (ap. TDRG) (DA s.v.). Cuvântul este atestat și în BIBLIA 1688 (vezi studiul lui V. Arvinte din MLD III Lev.: 21). În DELR se arată că prima atestare este din jurul anului 1685. În *Hronograf*, aparent cu același sens, am identificat o atestare mai timpurie. Acest pasaj este o amplificare a narațiunii care aparține traducătorului, deci nu are corespondent în K [τξε'] (= p. 365). Trebuie remarcat că, în contextul din *Hronograf*, cuvântul este folosit ca termen de comparație; este posibil ca structura *ca o boaghe în gura unui lup* să fi fost o comparație utilizată în limbă în epocă în zona Moldovei: *Iar bulgarul să iziia în mâni lui ca o **boaghe** în gura unui lup f. 404^r.*

boășă s.f. – lat. **byrsea*, *-am*, cf. DA. Cu sensul „punga care cuprinde testiculele”, cuvântul a fost înregistrat în MINEIUL 1766. În DELR se arată că prima atestare este din anul 1682. În *Hronograf* se află mai multe atestări

anterioare: *Era, acesta episcop Pavăl, arsă boașele cu totul* f. 196^v; *Și-i agiunsără cu mărturii și dzisă împăratul de le-au tăiatu boașele* f. 267^r; *Că-i ieșiră bube reale prentre coapsă și la boași* f. 352^v; *Cunoscură că partea trupului cea tainic[ă] au fost arsă și veștedzâtă cu boași cu tot* f. 393^v.

bob s.m. < sl. бобъ, cf. DA. Sensul din *Hronograf* se referă la „planta alimentară din familia leguminoaselor, cu flori albe sau trandafirii și cu păstăi mari și puțin umflate”. În *Hronograf* apare o restricție semantică, întrucât se are în vedere „fructul acestei plante (și mai ales) sămânța (scoasă din păstare)”, pentru care nu au fost găsite ocurențe din epoca veche. În DELR se arată că o primă atestare este într-un antroponim din anul 1421. *Hronograf* oferă două atestări: *Dzicea să le dea de alte legumi, cum ar hi bobu muiatu, și curechiu murat, și de alte legumi* f. 100^r; *Nice pâine n-a mai mâncat, nice vinu n-au mai băut, ce numai ce-ș ținea sufletul cu legumi, și cu buruiene, și cu bob muiat* f. 113^r.

boboti vb. IV intrans. < sb. *bobotati*, bg. бобомъ, cf. DA. Cu sensul „a arde cu bobot, cu vâlvătai, cu zgomot, cu trosnituri”, cuvântul este înregistrat în DOSOFTEI, V.S. (DA s.v.), iar în DELR prima atestare este din anul 1683. *Hronograful* oferă o atestare anterioară, iar cuvântul are sens figurat: *Spurcatul împărat Leon, necum să-ș potoali eresâia, ce încă mai tare o au bobotit asupra svintelor icoani ș-a a creștinilor* f. 376^r.

bocet s.n. < derivat din *boci*, cu suf. -et, cf. DA; în DELR nu este lucrat. Cu sensul „vaiete prelungite sau cuvinte prin care își exprimă cineva o durere mare, mai ales sufletească”, cuvântul a fost înregistrat în PRAV. MOLD. și DOSOFTEI, V.S. În *Hronograf*, cuvântul este utilizat de mai multe ori: *Era plângeri și bocete, cât să audzâia în ceriu* f. 37^r; *Să audziia glasul și bocetul den cetate den Troada până la tabăra oștilor elenești* f. 141^v; *Era vaiete, și bocete, și chiote în toate părțile, că muriia de foame* f. 161^r; *Maica lui Leon, de dorul fiu-său [...] tot plângea în taină și să tânguia cu bocet și cu amar și cu glas hăoliia pre Leon, fiu-său* f. 415^v, cf. f. 145^r, f. 443^v, f. 478^r.

boci vb. IV tranz. < derivat din *boace*, cf. DA. Cu sensul „a-și exprima durerea prin bocete pentru vreo nenorocire, a jeli”, cuvântul este înregistrat în DOSOFTEI, V.S. În *Hronograf* se întâlnesc atestări anterioare: *Luară brazde de pământu de-ș pusără în cap și plângea cu amar și bociiia pre Irimiia* f. 110^r; *Cânta cu jeale, ca și când ar fi bocind aiëve glas de fâmeaie, pre fiu-său* f. 416^r.

bogât adj. < vsl. богатъ, cf. DA. Cu sensul „în cantitate mare, mult, numeros”, cuvântul este înregistrat în MOXA, ÎNDREPTAREA LEGII și NECULCE, LET. II și ANTIM, P. În *Hronograf* se află mai multe atestări în care adjectivul determină un substantiv care se referă fie la o realitate numărabilă, fie fie la o abstracțiune, situație în care exprimă intensitatea: *Încă mai deinte, când au fost Moisi viu, au avut și el bogat amar împreună pentru jidovi* f. 49^v; *L-au furat somnul de au ațipit acolo și i s-au fostu prilejit de au adormit cu ochii deșchiși, cum dormu bogat oameni* f. 96^v; *Sosî și Filipic, cumnatul împăratului, și stătu naintea împăratului cu bogată frică* f. 292^r; *Chematu-l-am și pre dânsu*

ieri, ce au spus și el **bogate** îmbălături și minciuni f. 341^r; Toma să sămeși tare și făcea **bogate** rrăutăț creștinilor pre locul împăratului f. 378^v; Împăratul de la Antiohiia purceasă spre Țarigrad, bătut și ovilit și veni la Țarigrad cu **bogată** necinste f. 444^v.

bogáz, boáz s.n. < tc. *boghaz*, cf. DA, tc. *boğaz*, cf. DELR (s.v. *bogaz*). Cu sensul din *Hronograf*, „canal, strâmtoare”, cuvântul este atestat în CANTEMIR, HR., M. COSTIN și N. COSTIN (DA s.v. *bogaz*). L-am întâlnit și în HERODOT, I. 336, 337. DELR menționează o primă atestare din intervalul 1667–1669. În SUCIU, D. se află o atestare din 1645 și mai multe forme ale cuvântului. În *Hronograf* avem atestări anterioare celor din DA și DELR: *Veniră de agiunsără până la Halchidona, împotriva Țarigradului*, // f. 296^r peste **boazul** mării, despre răsărit; *Trecu bogazul, adecă gâltanul mării ce treace pentre Țarigrad și pentre Scutari, ce să cheamă decinde pământul răsăritului* f. 301^v; *Trecură bogazul, adecă gâltanul mării den ceasta parte, la Țarigrad* f. 435^r.

bogăție s.f. – Sensul cuvântului în contextul din *Hronograf* este nedefinit și, cel mai probabil, este vorba de un calc semantic. Îl prezentăm aici în ideea că ar putea fi de folos dacă redactorul va avea la dispoziție și alte contexte similare. *Acesta ieste Dumnădzău fără părinte și sânгур el părinte; și părinte și fecioru sânгур iară El și cu trei bogății și iar* // f. 582^r sânгур neîmpărțat.

bogoborét s.m. < sl. *богоборѣць*, cf. DA. Cu sensul „luptător împotriva lui Dumnezeu”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V.S. (DA s.v. *bogo-*). În DELR o primă atestare este din anul 1683. În *Hronograf* se află atestări mai timpurii: *Spurcații eretici și bogoboreții să mâhniră și să rușinară, iară creștinii pravoslavnici să bucurară* f. 355^v; *Eresâia cea noă despre iconoboreț și bogoboreți, pre după ce o vestiră minciunoasă, pre toți iconoboreții îi anathematisără svinții oteți* f. 559^r.

bogonosăt s.m. < sl. *богосѣць*, cf. DA. Cu sensul din *Hronograf* „cu frica lui Dumnezeu (propriu: care poartă pe Dumnezeu)”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V. S. (DA s.v. *bogo-*). În DELR o primă atestare este din anul 1683. În *Hronograf* se află atestări anterioare: *Acel părinte bogonosăt s-au închinat cu fața până la pământ, cerșind iertăciune despre Dumnădzău* f. 295^v; *Pre alți bogonosăți părinți și bărbați svinți i-au anathematisat acesta spurcat de împărat* f. 348^r.

bogoslov s.m. < sl. *богословъ*, cf. DA. Cu sensul „teolog (propriu: de Dumnezeu cuvântător)”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V.S., BIBLIA (1688) (DA s.v. *bogo-*). În DELR se dă o primă atestare din anul 1581. *Hronograf* oferă atestări mai timpurii decât cele din DA și, cu o singură excepție, cuvântul apare numai în nume proprii: *Au trimis pre Sveati Ioan Bogoslov în urgie la ostrovul* // f. 163^v Patmului; *Sveate Grigorie Bogoslov au stătut patriarh Costantinagrada* f. 222^v; *Marele Grigorie Bogoslov au început a face cazanii ș-a vesti numele lui Dumnădzău în beseareca Țarigradului* f. 226^r,

Precum mărturiseaște marele **bogoslov** Grigorie Nazianzu la cazaniia ce arată f. 553^v, cf. f. 228^r, f. 239^v, f. 258^r, f. 377^v, f. 442^r, f. 455^r ș.a.

bogoslovie s.f. < *bogoslov* + suf. -ie. Cu sensul din *Hronograf*, „teologie”, cuvântul este ilustrat printr-un citat din DOSOFTEI, V.S. (DA s.v. *bogo-*). În epocă apare și în N. COSTIN, L. 17⁵. În DELR se indică prima atestare din anul 1642. În *Hronograf* se află o atestare anterioară celei din DA: *Iară mai audz, omule, și socoteaște întru cugetul tău pentru Hristos, Fiiul lui Dumnădzău, și nu fii îndoit, că când audz că să laudă Fiiul, atunze să arată edina slavnago, edino săștestvo, edina bojestvo (= o mărire, și o ființă, și o dumnezeire) și alte bogoslovii, ce să cuvine, ca unui Dumnădzău f. 550^r.*

boiëren s.m. < bg. *болар(ин)ъ*, cf. DA (s.v. *boier*). În *Hronograf*, forma veche și etimologică apare în mai multe locuri: *Un boiërenu a lui Ualentian, împărat de la Apus, ce-l chema pre anume Preposit, au făcut păcate unii muieri văduve f. 220^v; Au // f. 215^v fostu Artemie, boiëren mare den Eghipet; Foarte să vă luaț aminte și // f. 244^r să hie învățătura după boiërenul mieu; Îndată au dat știre pre taină la mulț prițteni ai săi, țărigrădeani și boiëreni f. 317^v.*

boierî vb. IV tranz. – derivat din *boier*, cf. DA. Cu sensul „a face pe cineva boier (conferindu-i totodată privilegiu și funcție), a conferi cuiva o boierie, a face (pe cineva) nobil, a înnobila”, cuvântul a fost înregistrat în ANON. CAR., URECHE, LET. I, DOSOFTEI, V.S. *Hronograful* oferă câteva atestări: *Pre Tatiian l-au boieritu și l-au // f. 259^v pus [eparhu], cum s-ari chema dvornicu și cap mai mare prespre totu Țarigradul; Acesta păgân de împărat avea prietenșug mare cu Mihail cel Făicav, pre carele îl boierisă acest împărat cu o boierie ce să chema patrichiu, cum am dzăce vornic mare f. 373^v; Boieri împăratul pre tatăl featei, pre Țauța. Și l-au pus o boierie ce să chema vasâlopator f. 420^r; Iară împăratul boieri pre socru-său, Roman, și-l feace vasâlopator f. 429^r.*

boierie s.f. < *boier* + suf. -ie, cf. DA. Cu sensul „rang sau calitate de boier etc.”, cuvântul este atestat în ANON. CAR., PRAV. MOLD., NECULCE, LET. II. În *Hronograf* se află mai multe atestări de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Era boieri la împărăție la o boierie ce să chema asângrit f. 367^r; Stătu împărat Mihail Rangave, fiind boieri și acesta într-o boierie ce să dzăcea curopalat f. 368^r; Și dăruî împăratul pre Petrona... și-l boieri cu o boierie de cinste mare, carea să chema domeastih de școali f. 399^v; Era un preot den clirosul besearecii Patriarhiei, carele să chema că are boierie, că toți clericii den clirosul Besearecii ceii Mari, adecă a Patriarhiei, toți au // f. 421^r boierii.*

boiniță s.f. < sl. (rus.) *вожница*, cf. DA. Cuvântul este înregistrat în DA (s.v.) cu sensul „loc de luptă”, cu precizarea (numai la Dosoftei) și este atestat în V.S.⁶ În textul *Hronografului*, cuvântul are alt sens, prin care se traduce cuvântul τὰ

⁵ În N. COSTIN, L. 17, cuvântul *bogoslovie* apare în următorul pasaj: „Învățat-au Noe pre ficiorii săi și pre săminția sa *bogoslovia* și învățături întru lucrurile dumnezăești”.

⁶ N.A. Ursu (1999: 12) precizează că acest cuvânt este prezent în *Viața și petreacerea svinților*, unde glosează cuvântul *stadiu*.

πορνεία „bordeluri”: *Pre svinte măcinițe, feate curate, le au fostu trimițindu la boinița cea de curvărie ș-au fostu trimițindu slujitorii săi să-ș râdză de dînsăle* f. 170^v. Cuvântul *boiniță* traduce grecescul πορνεία din pasajul: Τὰς παρθένοὺς ἔβαλλον εἰς τὰ πορνεία διὰ ὕβριν [ρπα] (p. 181). (= Pe fecioare le-au dus la bordeluri, pentru batjocură).

boleác, -ácă adj. < cf. rus Болнага, DA; SCRIBAN „d. boală; rut. boleak „buboi”; CADE, TDRG fac trimitere la *boală*. În DELR se indică etimologia ucr. dial. *bolják*, iar termenul este atestat prima dată în 1675. Cu sensul „bolnav, bolnăvicios, beteag, suferind”, cuvântul este înregistrat în M. COSTIN, LET. I, în mai multe locuri, și în CANTEMIR, HR. (DA s.v.). *Hronograful* oferă atestări mai timpurii: *Cum s-au războlit, cum au și chemat pre un nepot al său, anume Iustinian, și l-au și rădicat împărat în locul său. Ș-au fostu boleacu și viu împreună cu Iustinian* f. 266^r; *Fiindu el tot boleac, să războli și mai rrău* f. 287^v.

bolí vb. IV intrans. < vsl. болѣти, cf. DA. Cu sensul „a pătimi sau a suferi (de o boală lungă sau cronică), a fi beteag sau boleac, a zăcea bolnav”, cuvântul este atestat în CORESI, E., MOXA, VARLAAM, C., DOSOFTEI, V.S. *Hronograful* prezintă o altă atestare; am remarcat că verbul pe care traducătorul îl folosește frecvent este *a se războli*: *Și-l dusără până la curțile împărătești cu carăta și boli vreamă multă* f. 454^r.

bolnăví vb. IV intrans. < derivat de la *bolnav*, cf. DA. Cu sensul „a cădea bolnav, a cădea la pat”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688, NECULCE, LET. II, ANTIM, P. În DELR se arată că prima atestare este din anul 1566. În *Hronograf* se află atestări anterioare celor din DA: *Sampsóane, au ți-i voia de grija ta să mă bolnăvăscu și să moriu?* f. 58^r; *Apoi au bolnăvitu și s-au săvârșitu la Eghipetu* f. 127^r; *Iară putearnicul Dumnădzău, în pripă i-au și arătatu, c-au bolnăvit și dzăcea* f. 215^r, cf. 125^v, f. 163^v, f. 164^r, f. 167^v etc.

bolniță s.f. < sl. болница, cf. DA. Cuvântul, cu sensul din *Hronograf* „spital (pe lângă o mănăstire, un așezământ de binefacere), infirmerie, cf. orfanotrofie”, este bine reprezentat în epocă, în PRAV. MOLD., VARLAAM, C., DOSOFTEI, V.S. ș.a. (DA s.v.). În *Hronograf* se află o altă atestare: *Altora le-au dat să facă bolniță de săraci și de bolnavi și să-i hrănească și să-i îmbrace* f. 201^v.

boltă s.f. < bg. (sb.) bolta, cf. DA. Cu sensul „construcțiune (de piatră, de zidărie, de metal) în formă de arc, alcătuită de cele mai multe ori un tavan concav deasupra unei încăperi etc.”, cuvântul este atestat în anul 1643, în DOSOFTEI, V.S., CANTEMIR, HR. În *Hronograf* se află atestări de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Pre deasupra raclei ș-a mormântului lui Hristos ieste făcut ca o boltă turnul micu și stă pre 12 stâlpi, tot de marmure porhuru* f. 187^r; *Și ieste făcut ș-acolea cu boltă iscusită, pre 4 stâlpi de marmure în cruciș* f. 188^v; *De acolea te pogor 48 de scări și acolo ieste boltă mare și făcută de marmure* f. 190^v.

boltít adj. < *bolti*, derivat din *boltă*, cf. DA. Cuvântul este atestat în anul 1654, ap. GCR I. În *Hronograf* se află alte atestări: *Svânta Golgofta ieste făcută boltită în crucișu* f. 188^r; *Arsă și curțile unde era scaunul patriarhului ce să*

chema Thomait, care curț avea beciul pe dedesuptu boltite; și era acolo toate izvoadele cărțâlor careli au scris Ioan Zlataust f. 360^r.

bónic adj. < sl. *bojnikъ*, cf. DA. Cu sensul „luptător, atlet, gladiator”, cuvântul este atestat în VARLAAM, C., DOSOFTEI, V.S. *Hronograful* prezintă o altă atestare: *Bulgarii aceia, solii, avea și ei un viteaz bun, bonic și luptător mari foarte* f. 403^r.

bóniță s.f. – et. nec. Cuvântul nu este înregistrat în dicționare cu această formă, dar este posibil să fie o variantă a lui *bolniță*. Sensul pare să fie același. În *Hronograf*, varianta *boniță* apare de mai multe ori: *Plachila... au fostu spălându ranele săracilor cu mânule sale și-au fostu mărgându cu sine la bonițele cu săracii de i-au fostu spălându și i-au fostu curățindu* f. 229^v; *Ș-au făcutu Pulheriia mânăstiri minunate și casă de era de să răpăosa mișei și alte casă de le împărția obroace de bucate și pâine și bonițe de bolnavi* f. 244^r; *Aceștea galbeni i-au împărțât împăratul pre la mișei și pre la boniță cu oameni bolnavi* f. 281^v; *Acesta împărat multe odihne și lucruri bune au făcut creștinilor, adecă școali de învățaturi de dăscălii, și de filosofii, și de alte fealuri de învățaturi, de toate, [...] și bonițe de mișei și de bolnavi* f. 464^r.

bortășă vb. I, tranz. < derivat de la *bortă*. Cuvântul nu este înregistrat în DA și nici în alte dicționare, ci apare numai sensul substantivului de la care traducătorul a format verbul, *bortă*, „gaură în trunchiul unui arbore, scorbură” (DA s.v. *bortă*). *A bortășa* înseamnă deci, în *Hronograf*, „a face găuri, a găuri (un trunchi de copac)”: *Copaciul, până nu-l mânăncă furnicele și gândacii cei den lăuntru, de-l putredesc și-l bortășadză, nu cade cu ramurili în gios* f. 417^v.

bostangi bășea s.m. < tc. *bostanğı başy*, cf. ȘIO II₂; și în DA sunt atestate ambele cuvinte, dar tratate separat: *bostangi* < *bostanğy* și *baş*. În ȘIO II₂, cuvântul este definit „căpetenia bostangiilor și a hasechilor, șeful gardei imperiale și al grădinilor Seraiului; el prezida executarea celor mari condamnați la moarte și inspecta închisoarea unde funcționarii erau supuși torturii; tot el conducea caiul sultanului”. Prima atestare în ȘIO II₂ este din CANTEMIR, IST. În DELR. cuvântul *bostangiu* prezintă o primă atestare din jurul anului 1725. Am întâlnit sintagma *bostangi-baş* și în R. POP. 269 (în cronică scrisă între 1718 și 1729). În *Hronograf* se găsește o atestare mai timpurie: *Îndată omorî [...] pre cumnatu-său, și pre bostangi bășea, și pre cadil escheri* f. 507^v.

botedzá vb. IV tranz. – lat. *baptizare*, cf. DA. Cu sensul „a face pe cineva să primească botezul, să se creștineze, a pune să se dea botezul cuiva, a converti la creștinism”, cuvântul este înregistrat în M. COSTIN, LET. I. În *Hronograf* se află mai multe atestări anterioare: *Cunoașteți svințiile voastre și știți că eu, dentru nașterea mea, am fostu elenu adevăratu. Iară cu agiutoriul marelui Dumnădzău, am credzut și m-am botedzatu și sintu întru adevărată leage creștinească* f. 197^v; *Și o au botedzatu, că era elenă, și i-au pus numele Evdochiia* f. 245^v; *Mulț credzură și să botedzară, de să feaceră creștini. Alțai rămasără iaraș în păgânătatea lor, de nu credzură* f. 338^r; *Fiind Pelerih nebotedzat, l-au botedzat*

f. 354^r; *Așijdirea iarăși și pre rus, iarăș îndemnarea acestui împărat i-au făcut de s-au botedzat, că au trimis la dânși un arhiereu foarte om despuitori și cărtulariu f. 413^r.*

boț s.m. < lat. pop. *bottium (*bottia*), cf. DA. Sensul din *Hronograf* „bucată de materie în formă de gogonea etc.; cocoloș”, este înregistrat la CANTEMIR, IST. (DA s.v.). În DELR se arată că este atestat prima oară într-un antroponim din anul 1421. *Hronograful* prezintă o atestare anterioară celei din DA: *Au luat smoală și său și păru de capră și le-au frământatu toate la un loc ș-au făcut ca niște pite de mari, 12 boți de aceia smoală cu său și cu păru f. 122^v.*

boți vb. IV tranz. < derivat de la *boț*, cf. DA. Cu sensul „a se îngrămădi, a se aduna”, cuvântul este ilustrat cu atestări din NECULCE, LET. II și CANTEMIR, IST. În DELR este atestat în 1645 cu sensul „a mototoli”. În *Hronograf* se află o atestare anterioară celor din DA: *S-au strânsu oameni mulți la Ierusalim să facă Paștile. Și s-au boțit la poartă unul peste alaltu și s-au călcatu și s-au omorât mai multu de 100 de mii de oameni f. 156^v.*

brăzdă s.f. < vsl. *вразда*, cf. DA. Cu sensul „bucăți mici de pământ”, cuvântul nu este atestat în DA. **1.** În *Hronograf*, acest termen apare în contextul: *Și luară brazde de pământu de-ș pusără în cap și plângea cu amar și bocia pre Irimia f. 110^r.* **2.** În *Hronograf*, cuvântul este utilizat și cu sensul „bucată mare de pământ dislocat”: *Și cum au lovit pre margenea viei, minunea mare, cum au ruptu pământul brazdă cât au ținut catarga de largu și au intrat pren pământu întreg ș-au despărțitu viia aceaia în patru cornuri f. 255^r.*

brici s.n. < vsl. (sau bg.) *бричь*, cf. DA și DELR. Cuvântul din *Hronograf*, cu sensul „instrument cu limbă de oțel, cu tăiș foarte ascuțit, cu care se rade barba”, este atestat în CORESI, PS., BIBLIA 1688, DOSOFTEI, V.S. (DA s.v.). L-am întâlnit și în VARLAAM, L. 330. În DELR se indică faptul că prima atestare a fost identificată în intervalul 1551-1553. *Hronograful* îmbogățește redactarea cu atestări de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Să nu-i pui brici // f. 55^r în cap, să-l radzi; Pre capul mieu încă până acmu briciu n-am pus, că am 7 peri în capul mieu, aleși den ceialalți peri f. 58^v; Iară lui Theodor și lui Mitrofan, frațâlor amânduror, învăță de le scrisără în frunte // f. 386^v slove de carte și nu cu altă, ce cu sânceali de brici, mici ș-ascuâte.*

brâu s.n. – et. nec. „cuvântul e străvechi în limbă”, cf. DA; în DELR se propune în primul rând etimologia lui A. Philippide, care consideră cuvântul element de substrat, cf. alb. *brez* „brâu”. **1.** Cu sensul „ornament vopsit (o dungă lată de altă culoare) sau plastic care înconjură, ca un brâu, pereții, ușile, ferestrele etc.”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* oferă o atestare pentru acest sens: *De unde să prindea a să înceape brâul turlei în gios, ieste zugrăvită beseareca peste tot cu șart și prisne cu aur f. 186^v.* **2.** Cuvântul apare în textul nostru și cu sensul mai răspândit „cingătoare lată etc.”: *Pre aceaia vreamu au adus și brâul Preacistii de la Ierusalim f. 261^v.*

broască s.f. – lat. pop. *broasca. Cu sensul „animal amfibiu din ordinul batracienilor, cu gura largă și cu ochii bulbucăți și ieșiți din cap”, cuvântul este atestat în limba veche numai în ANON CAR. (DA s.v.). Cuvântul apare în DOSOFTEI, V.S. (Manea 2006: 52), în BIBLIA 1688 (MLD II Ex.: 100–101) și cu siguranță și în alte scrieri. În DELR, prima atestare este un antroponim din 1528.

1. Textul nostru prezintă câteva ocurențe de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Au izvorât broaște [...]. Atâta era de multe, cât le râniia den casă cu lopățale* f. 33^r. **2.** În câteva locuri, cuvântul este utilizat și în comparație: *Și să tăbărâră penpregiurul Țarigradului ca broaștele și ca lăcustele de la Poarta cea de aur până la poarta de la Vlaherne* f. 320^v; *Turcii [...] feace loitre pre den toate părțale și să suiră ca broașteli preste zidiuri, pretutindirea* f. 492^v; *Turcii [...] au dat năvală ca broaște[le], pre unde au socotit că sântu zâdiurile mai nu înalte* f. 499^r. **3.** Cu sensul înregistrat în DA sub forma cuvântului compus *broască-țestoasă* sau *cu țest*, cuvântul nu are atestări din epoca veche. *Hronograful* prezintă o atestare: *Făcut-au întâiu două broaște de marmure mari, în chipul broaștelor cu țăstu* f. 423^v.

brúdiu adj. < cf. *zburda*, *zburdalnic*, DA. Cu sensul „tânăr, crud, fraged, nevârșnic, minor”, cuvântul este înregistrat în MOXA, URECHE, LET. I, PRAV. MOLD., DOSOFTEI, V.S., CANTEMIR, HR. și IST. În *Hronograf* întâlnim următoarele atestări: *Vei vedea măriia ta că iěste un prunc brudiu* f. 29^v; *Nu numai feate în vârstă au fostu muncindu, ce și cuconi brudii și cucoane* f. 170^v; *Până și pruncii ce[i] mici și brudii vor vesti numelî Domnului* f. 553^v.

brúmă s.f. – lat. *bruma*, -am, cf. DA, DELR. Cu sensul „rouă înghețată (pe plante, pe pământ sau pe suprafața corpurilor)”, cuvântul este înregistrat în CORESI, PS., M. COSTIN, LET. I, NECULCE, LET. II, CANTEMIR, HR. În DELR, prima atestare este din jurul anului 1500. Atestarea din *Hronograf*, tot veche, este totuși mai târzie: *Frâmseațale obrazului stau până la o vreme: de-acii să trec și să veștedzăscu, ca buruiěnele câmpului când le loveaște bruma* f. 598^r.

brundz subst. < ngr. μπρούτζος, cf. DNR, DELR; fr. *bronze* (< it. *bronzo*), cf. DA. În DELR, prima atestare este din anul 1689. În *Hronograf*, în contextul *Să puie într-o căldare mare de toate amestecătorele, să să amistiuiască, să să hiarbă la un loc, [...] aur, argint, pietri scumpe [...] brundz, cristal* f. 270^r, este tradus prin *bronz* cuvântul grecesc : @8\ \$0 „plumb”. Într-un alt pasaj, *Ș-au adus și doi stâlpi vărsaț de brundz, adecă de malamă galbănă* f. 514^v, se poate recunoaște rădăcina μπρούτζ- în adjectivul προύτζιναίς „de bronz”, cf. K (p. 462). Sensul din *Hronograf* este și cel actual, pentru care nu au fost înregistrate în DA atestări din epoca veche: „metal tare și sonor format dintr-un aliaj de aramă și cositor, la care se adaugă câteodată zinc ori plumb și chiar argint și din care se toarnă statui, clopote, candelabre, tunuri, medalii etc.” (DA s.v. *bronz*). Prin urmare, *Hronograful* rezintă două atestări rare, care sunt anterioare și celei din DELR.

brústure s.m. < vsl. *brošti*, cu sg. reconstruit pe baza pl. *brusturi*, ca *ciucure*, *fagure* etc. sau gepidicul *brustilô „mătase” [...] sau comel. *bruskandol* „hamei”, cf. CIORĂNESCU, SCRIBAN; DEXI îl consideră cuvânt autohton, cf. alb.

brushtullë. În DELR se propune în primul rând etimologia lui I.I. Rusu, care consideră acest cuvânt element de substrat, cf. alb. *brushtull* „iederă”. În DELR se indică drept primă atestare toponimul *Mănăstirea Brusturi*, anul 1518. Cu sensul din *Hronograf*, „plantă ierboasă, cu foi foarte mari”, cuvântul nu prezintă atestări din textele vechi în DA (s.v.). În *Hronograf* apare în mai multe locuri, de fiecare dată într-o comparație: *Și-i tăiară acolo noaptea pân-a să face dzioă, ca pre niște brusturi* f. 53^v; *Începură într-înși a-i tăieri ca pre niște brusturi* f. 66^r; *Și-i lua Ector viteazul în hiula calului și-i tăia ca pre niște brusturi într-îmbe mâinile* f. 139^r; *Sângur Svinția Sa era de mergea în fruntea oștilor, și tăia vrăjmașii ca brusturii* f. 438^v.

bubós adj. < *bubă* + suf. *-os*, cf. DA. Cu sensul „cu bube, plin de bube”, cuvântul este înregistrat în VARLAAM, C. cf. și DELR. În *Hronograf* se află o altă atestare: *Domnu a toată lumea, Iisus Hristos, carele au dat orbilor vedere [...] vindecă mânu ciunte și picioare oloage și deznodate și curăță buboșii și învisă morțai* f. 532^r.

bucătă s.f. – lat. *buccata* „îmbucătură”, cf. DA. Cu sensul „o parte de loc; distanță”, cuvântul nu prezintă atestări din epoca veche. În *Hronograf* este utilizat de mai multe ori: *Dacă s-au dus o bucătă de loc, dzâsă Iosif să-i întoarcă și-i întoarsără* f. 24^r; *Și înfrânsă Maxentie deodată pre Costantinu împăratu și-l goni o bucătă bună* f. 174^v; *Ș-au trimis la împărăteasa Theodora la Țarigrad cu rugăminte să-i dea vrio bucătă de loc acolo, în hotarul lor* f. 392^v.

bucățeá s.f. < *bucată* + suf. *-ea*. În DELR, o primă atestare este din anul 1582. Cu sensul din *Hronograf*, diminutiv de la *bucată*, „parte dintr-un aliment solid, tăiată sau ruptă din întreg; bucătură”, cuvântul nu este ilustrat în DA (s.v. *bucată*) cu atestări din limba veche. *Hronograful* oferă o atestare: *Pre mitropolitul acel curățat de preuțâie acolo, la un metoh a Mitropoliei, și să-l puie într-o chilie, să-i dea pâine și bucățeale cât să-ș țâie sufletul* f. 448^v.

búciúm¹ s.n. – lat. *bucina*, *bucinum*, cf. DELR. Cu sensul „instrument muzical de suflat” (DELR), cuvântul este atestat în jurul anului 1500. În DA se află atestări din CORESI, PS., MOXA, VALRAAM, C., anul 1650, URECHE, LET. I, DOSOFTEI, PS., BIBLIA 1688. Și în *Hronograf* se află câteva atestări: *Veți audzî glasuri de buciume și de trâmbiță și de alte // f. 102^r feliiuri de musice; Îndată // f. 102^v ce veți audzî dându în buciume și într-alte musăce, să cădeți la pământ; Veni Irimiia și cu Varuh la zidiurile cetății și audziră glasuri multe de buciume* f. 105^r; *Iară îngerii lui Dumnădzău buciumară în buciumi și să răsăpiră zidiurile cetății și cădzură neatinsă de nime* f. 106^r.

búciúm² s.m. < et. nesig., probabil identic cu *bucium¹*, cuvântul este atestat în DELR în anul 1426. Cu sensul „trunchi de arbore etc.”, în DA (s.v.) cuvântul este atestat în ANON. CAR., PALIA (1582) (ap. GCR), N. TEST., BIBLIA 1688. *Hronograful* prezintă o altă ocurență: *Să săgeta și să tăia în toate dzile unii pre alalții, de dzăcea trupurele oamenilor ca butucii și ca buciunii* f. 144^r.

buciumá vb. I intrans. – lat. *bucinare*, cf. DA. Cu sensul „a sufla din bucium”, cuvântul este atestat în VARLAAM, C., BIBLIA 1688. În *Hronograf* se află o altă atestare: *Îngerii lui Dumnădzău buciumară în buciumi și să răsăpiră zidiurile cetății și cădzură neatinsă de nime* f. 106^r.

bucurá vb. I tranz. < alb. *bukuron*, cf. DA; în DELR se indică în primul rând etimologia propusă de A. Philippide, care îl consideră un element de substrat, cf. alb. *bukur* „frumos”, *bukuroj* „a înfrumuseța”. În DELR se propune o primă atestare din jurul anului 1500. Cu sensul „a simți bucurie” și în construcție cu dativul, cuvântul se află în *Hronograf* în contextul: *Spurcata Dalida, muierea lui Sampson, s-au bucuratu galbenilor ș-au prinsu bucuroasă* f. 57^v.

bucurós adv. < *bucura* + suf. *-os*, cf. DA. Cuvântul este atestat în ANON. CAR., NECULCE, LET. II. În DELR se propune o primă atestare din jurul anului 1500. *Hronograful* oferă o altă consemnare: *De va putea Dumnădzăul vostru să facă ciude mai mari decât acești // f. 32^v oameni, eu bucuroș să las pre jidovi să margă*.

bucurie s.f. < derivat de la *bucura*, cf. DA. Cu sensul „impresie de o vie plăcere”, cuvântul este atestat în COD. VOR., N. TEST. 1648, VARLAAM, C., DOSOFTEI, PS., BIBLIA 1688. În DELR se indică o primă atestare în jurul anului 1500. *Hronograful* prezintă o atestare, de la mijlocul secolului al XVII-lea: *De ți-i credința întreagă, de bine să-ți fie giurământul și de bucurie; iară de-ț va fi credința păgână și destrămțată, Domnul Dumnădzău de sârgu să facă plată* f. 544^v.

bugegiúne s.f. < *buged* + suf. *-iune*. Cuvântul nu apare nici în DA, nici în alte dicționare. În DA este prezent numai adjectivul *buged*, cu sensul „care suferă de boala oedema (transsudat în țesutul subcutanat al feții sau al corpului), p. ext. buhăit, buhav, umflat (la față)” (DA s.v. *buged*). În *Hronograf* se află următoarea atestare: *S-au înflat de bugegiune ș-au muritu* f. 167^v.

buhăví vb. IV intrans. < derivat de la *buhav* (variantă a lui *puhav*). Aceasta este o formă a termenului *puhăvi*, după cum *buhav* este varianta lui *puhav*. Cu sensul „a se face buhav la față (de beție, de somn, de boală)”, cuvântul nu are atestări din epoca veche (s.v. *buhăi*); varianta *buhăvi* este înregistrată în dicționare. În *Hronograf*, cuvântul are sensul „a se umfla”: *Onorie [...], dac-au oblicit c-au luat cetatea Râmului, de voie rea și de amar, au cădzut în frīguri cu langoare ș-au buhăvit și s-au înflat ș-au murit* f. 244^v.

buhăvie s.f. < *buhav* + suf. *-ie*. Această formă a cuvântului este o variantă a termenului *puhăvie*, neînregistrat în DLR. În DA apare numai adjectivul *buhav* (v. mai sus) „umflat, palid și moale la față (de beție, de somn, de boală), buged” (DA s.v.). În *Hronograf*, cuvântul are același sens ca *bugegiune* (v. mai sus): *Pentr-acesta i-au trimis Dumnădzău boală asuprită de s-au înflat de buhăvie și i s-au spart trupul peste tot* f. 153^r.

búhnet s.n. < *a bufni* (*buhni*) + suf. *-et*. Sensul verbului de la care derivă sensul substantivului din *Hronograf* este „a produce un sunet înfundat, scurt, dar

puternic”, cu specificarea „despre arme de foc, atestat numai sub forma *buhni*, cf. *pocni*”. Cu sensul „sunet puternic”, cuvântul este atestat în N. COSTIN, LET. II, CANTEMIR, HR. și IST. (DA s.v. *bufni*). În *Hronograf* se află o atestare anterioară: *Și acela războiu vrăjmașu să feace, cât cine poate să scrie trăsnetele și buhneteli de puști, și de sâneată, și de chioteli oamenilor?* f. 516^v.

buieci vb. IV intrans., refl. < derivat de la *buiac* < sl. *буйнакъ*, cf. rut. *buják*, magh. *buják*, cf. DA. Sensul din *Hronograf* este „a se obrăznicii; a deveni violent” probabil un subsens de la „a nu-și mai încăpea în piele, a se îngâmfa”, cu precizarea „despre oameni”, atestat în DA în CANTEMIR, HR. (DA s.v. *buieci*). În DELR, prima atestare este din anul 1643. În *Hronograf* este prezentă o atestare anterioară celei din DA: *Iară unii dentru boiéri și den slujitori, vădzând pre împăratul că iēste așea om blând și lin și nu faci nemărui certare, să buieciră și făcea rreale multe și apucături și morț* f. 368^r.

buimăci vb. IV tranz. < *buimac*, cf. DA. Cu valoare tranzitivă și sensul „a face pe cineva buimac, a ameți, a zăpăci”, cuvântul nu are atestări din epoca veche. Prima atestare în DELR este din anul 1835. *Hronograful* oferă o atestare anterioară celei din DELR: *De ce, atâta o au fărâncat și o au buimăcit, câtu-i părea împărăteasăi că iēste Nehtenav frumos ca soarele* f. 126^f.

buiurdium s.n. < tc. *buyur(ul)du*, cf. DA, ȘIO II₂. Cu specificarea „turcism din epoca fanarioților”, sensul cuvântului este „ordinul unui pașă sau al marelui vizir pentru Constantinopol (în opoziție cu firman, destinat provinciilor); p. ext. ordin sau decret domnesc, cf. *anafora*”. Termenul nu are atestări din epoca veche (DA s.v. *buiurdii*). În DELR este atestat prima dată în jurul anului 1730. A fost semnalat și la R. POP. (în cronică scrisă între 1718 și 1729; vezi Pascu 1922: 146). *Hronograful* prezintă o atestare anterioară celei din DELR: *Le deade și buiurdium, adecă scrisoare de la mâna împăratului* f. 513^v.

bulci s.n. < magh. *bolcsù* (*búcsú*), cf. DA; magh. *bulcsú*, *bolcsú*, cf. DELR. Cu sensul din *Hronograf*, „serbare bisericească aniversară, praznic, hram; cf. *chirvai*”, cuvântul este atestat în mai multe locuri în DOSOFTEI, V.S. și în BIBLIA (1688) (DA s.v. *bâlci*). În DELR este atestat în anul 1682. *Hronograful* prezintă deci atestări anterioare: *Să să strângă toți să facă bulci acelui chip, cum să dzâce svințenie* f. 101^v; *Iară preamândrul Marco duhovnicul [...] s-au rugat împăratului să nu să facă răspunsul acesta, ca să să strâce bulciul acela de la acea svântă mânăstire* f. 422^v. Cuvântul este prezent în text și cu extensiunea semantică „serbare în cinstea unui zeu”: *Menelau împărat [...] s-au dus și el acolo, la Crit, unde au fost acel bulci elenescu, cum le-au fost obicina bodzilor lor* f. 132^v; *Dzâsă spurcatul împărat de să să facă cum ar hi bulciu, să să strângă oameni mult și năroade la ipodrom* f. 350^r.

buldzi vb. IV – Semnalăm prezența acestei variante a verbului *a îmbulzi* în *Hronograf*: *Și au fostu chitindu să-l apuce de cătră câmpu, să-l buldzască cu oștile spre apă, ca pentru să dea Costantin împărat cu oștile pre podu și să să rupă podul* f. 175^r.

bulúc s.n. < tc. *böluk*, cf. DA; tc. *bülük* (*bölük*), cf. DELR. **1.** Cu sensul din *Hronograf*, „cu rândurile strânse, în masă compactă, toți laolaltă și deodată”, cu valoare adverbială, cuvântul este atestat la M. COSTIN, LET. I (DA s.v.). În DELR, o primă atestare este din anul 1675. *Hronograful* oferă o atestare anterioară: *Să aleasă de o parte buluc și nu să da gotfilor?, ce ș-au apărat capetele* f. 225^r. **2.** Cu precizarea „azi mai ales în legătură cu verbele: *a da, a intra, a năvăli, a veni, a cădea, a se aduna* etc.” și sensul „grămadă, năvală, p. ext. buzna, iute”, cuvântul nu are consemnări în epoca veche (DA s.v.). *Hronograful* prezintă două atestări: *N-au știut că ieste sânгур împăratul grecescu acolo, într-acel buluc, și cu boierii săi* f. 479^r; *Slujitorii și cetățeanii îi tot tăia vartos, cum întra buluc pre porț* f. 493^r.

bun adj. – lat. *bonus*, -a, -um, cf. DA. **1.** Cu sensul „(adesea complinit prin *de* urmat de un subst., cu deosebire de un part.-subst.) potrivit (la, pentru...)”, care are calitățile cerute (de, la, pentru...)”, cuvântul este atestat în NECULCE, LET. II. În *Hronograf* se află o atestare anterioară: *David, dacă luă voie de la împăratul, să dusă și căută de luă cu sine o praștie și niște pietri rătunde, bune de aruncatu* f. 63^v. **2.** Cu pluralul *bune* și sensul învechit „faptă bună”, cuvântul este ilustrat prin citate din BIBLIA 1688. În *Hronograf* se află o atestare anterioară: *Iară Roman, dacă stătu împărat, multe bune feace, că era om bun și de fire* f. 443^r. **3.** Cu sensul „(despre meșteșugari, artiști etc.) priceput, iscusit, harnic, destoinic, capabil, îndemânic, abil, ghibaci, conștiincios”, cuvântul este atestat în CANTEMIR, IST., ANTIM. P. În *Hronograf* se află o atestare mai timpurie: *Sultan Mehmet împărat, audzând că l-au ales de bun și de destoinic de l-au pus creștinii patriarhu, l-au poftit de au mârșu înaintea sa în casăle împărătești și-i deade, în loc de cârje, toiag de argint poleit de mult prețu* f. 481^v.

bunătăte s.f. – lat. *bonitas*, -atem, cf. DA. Cu sensul învechit (primar) „însușirea caracteristică a omului bun, însușirea sau calitate (bună, morală), cf. virtute, bun”, cuvântul este ilustrat cu citate din anul 1654, DOSOFTEI, V.S., BIBLIA 1688, N. COSTIN, LET. II, AXINTE URICARIUL, LET. II. În *Hronograf* se află mai multe atestări, cu forma de plural: *Aceasta arată seamnele puterii dumnădzăiești și bunătățile părțai trupești ceii cuvântătoare* f. 543^v; *Fii răhnitoriu și poftitor învățăturilor a dumnădzăieștilor scrisori și bunătăților înțalepciunii* f. 593^r; *Toate altele ce vei face, lumești lucruri scumpe și neprețăluite să fie, toate aceastea moarte și putrede sântu și nefolosătoare sufletului, fără numai bunătățile aceastea, carele mai sus scrisăm* f. 593^r; *Și fii ascultătoriu întru tot și până la apoia viețai tale învățăturilor maicei tale besearecei, că aceasta ieste cap tuturoru bunătăților* f. 593^v; *De te vei îndirepta a mearge pre această cale, carea te îndireptu eu, părintele tău, bine să știi că nici vei greși, nici vei rătăci, ce mărăgându direptu, te pomeni nemerindu în hotarăle ceale fericite și svinte a bunătăților* f. 597^v; *Bunătățile sufletești covârșescu prespre toate spodobiele și cinstile lumești* f. 600^r, cf. f. 524^v.

burá vb. I intrans. impers. < derivat de la *bură*², et. nec.; „cuvântul pare a fi înrudit cu *boare* și a fi de origine latină”, DA. În DELR, prima atestare este din anul 1839. Cu sensul din *Hronograf*, „a ploua mărunț și des”, termenul nu are atestări din limba veche în DA. Oferim o atestare din textul nostru: *Era pământul can mázgos, că și can burasă* f. 403^v.

burdúv, burdúh s.n. < cf. *burduhan*, DA; NDU: probabil dintr-un primitiv *burd* înrudit cu *burtă*; DEXI face trimitere la ucr. *бурдюк* „burduf”. Cu sensul din *Hronograf*, „sac făcut din pielea netăbăcită, uneori din stomacul (argăsit) al unui animal (capră, oaie, bivol), în care se păstrează sau se transportă alimente (brânză, făină, apă), bani, tutun etc.” (DA, s.v. *burduf*), am întâlnit cuvântul în MLD I Gen., în ms. 45 (21.14); vezi studiul lui V. Arvinte din MLD I Gen.: 66. *Hronograful* prezintă atestări anterioare: *Iar dac-audzi Avraam așa, el împlu un burduh de apă* f. 11^v; *Ș-au lăsat la acea besearecă un burduh de untu de lemn, să hie de treaba besearecii* f. 200^v; *Numai cum au sosit, au și aflat 12 burduje // f. 271^v pline de galbeni; Învăță de feaceră burduje multe și pusără apă de cale* f. 508^v, cf. f. 269^r.

buríc s.n. – lat. *umbilicus*, cf. DA. În sintagma *buricul pământului*, cu sensul „centrul pământului (despre care poporul crede că e la Ierusalim)”, cuvântul este atestat în BIBLIA 1688. În *Hronograf* se află o atestare mai timpurie: *Suptu turla cea mai denlăuntru, gios, pre fața besearecii, iēste polileu și iēste buricul pământului, adecă mijlocul lumii* f. 187^v.

buruiánă s.f. < sl. (rus., ucr., bg., sb.) *бурьянъ*, cf. DA. **1.** Cu sensul din *Hronograf*, „nume pentru diverse plante erbacee necultivate (afară de iarbă), care dăunează semănăturilor când cresc printre ele” (DM s.v., cf. NDU, DEXI), cuvântul este atestat în N. TEST. (1648) și în DOSOFTEI, V.S. (DA s.v.). Se întâlnește și în BIBLIA 1688, în MLD, I, Gen. (1.11, 12) și în ms. 45 (idem), cu forma *buruiian*. *Hronograful* prezintă atestări de la mijlocul secolului al XVII-lea: *Să curățâști mărirea ta o buruiiană amară den mijlocul unii grădine îngrădite și împodobite cu de toate florile și poamele* f. 197^v. Termenul se află și într-o comparație: *Frâmseațăle obrazului stau până la o vreme: de-acii să trec și să veștedzâscu, ca buruiēnele câmpului când le loveaște bruma* f. 598^r. **2.** Cu sensul „zarzavaturi, legume (proaspete); p. ext. plante comestibile”, cuvântul nu este atestat în DA. *Hronograful* oferă o atestare: *Nice pâine n-a mai mâncat, nice vinu n-au mai băut, ce numai ce-ș ținea sufletul cu legumi, și cu buruiēne, și cu bob muiat* f. 113^r; *Iară mîncarea ei era numai veardză, adecă buruiēni hierte* f. 419^r.

búte s.f. – lat. pop. *buttis*, cf. DA. Cu sensul din *Hronograf*, „vas mare de lemn pentru conservarea lichidelor (mai ales a vinului), mai larg la mijloc decât la capete, alcătuit din doage (de stejar) prinse în cercuri de lemn sau de fier, închis la capete cu două funduri de lemn”, cuvântul este atestat în ANON. CAR. și NECULCE, LET. II (DA s.v.). În DELR, prima atestare este din anul 1525. *Hronograful* prezintă alte ocurențe: *Era mai mult de 20 000 de buți de var gata* f. 216^r; *Începură a face scări cu buț deșearte și cu scânduri pretutindirea să să suie preste zădiuri să facă năvală în Țariograd* f. 476^v.

butúc s.m. – lat. *bottum, cf. CIORĂNESCU; SCRIBAN indică gep. *buttuk. **1.** Cu sensul din *Hronograf*, „trunchi de arbore tăiat, curățit de crengi (și de coajă); bucată mai mare tăiată dintr-un astfel de trunchi; bucată groasă de lemn”, cuvântul nu cunoaște atestări din limba veche (DA s.v.). *Hronograful* oferă câteva atestări în care cuvântul se află în cadrul comparației: *Și unde-i vădzu numai a doa dzi că dzac ca butucii, numai ce s-au spământat* f. 93^r; *Nu cutedza să iasă den cetate, că vedea cum dzac troadeanii tăieși ca butucii* f. 137^v; *Dzăcea trupurele oamenilor ca butucii și ca buciumii* f. 144^r. **2.** Cu sensul „bucată groasă de lemn cu o gaură (sau cu două) în mijloc, în care se prindeau picioarele, mâinile sau gâtul prizonierilor și făcătorilor de rele; obezi, cătușe, fiare”, cuvântul este atestat în DOSOFTEI, V.S. (DA s.v.). L-am întâlnit și în HERODOT, I. 447. În DELR, o primă atestare este din anul 1601. În textul nostru, se întâlnesc atestări anterioare celei din DA: *Alții-i pune la legătură, alții cu picioarele în butuci și pre alții în lațuje de hier* f. 147^v; *Acolea ieste și butucul care a fost pus în picioarele lui Hristos* f. 187^v; *I-au fost pus Ghizerih pre toți în butuci și legați* f. 259^v.

buzdugán s.n. < tc. *bozdogan* „ghioagă, măciucă”, cf. DA; tc. *bozdoğan*, cf. DELR. **1.** Cu sensul „măciucă (scurtă) de fier [...] servind de armă în timpurile vechi [...] sau de sceptru etc.”, cuvântul este ilustrat cu citate din N. COSTIN, LET. II și BIBLIA 1688. În DELR, prima atestare este într-un antroponim din anul 1446. În *Hronograf* se întâlnește o atestare anterioară celor din DA: *Și-i trimisă împăratul căftan și buzdugan, să fie domnu și țărâi Sâriei, cum ieste Misiriului* f. 512^v.

2. Cu sensul figurat „putere domnească”, cuvântul nu are atestări din epoca veche în DA. În *Hronograf*, termenul se află în contextul: *Ienicearilor le trebuie pururea bozduganul de pre cap să nu le mai lipsască, că atunce sânt buni și lini* f. 504^v.

BIBLIOGRAFIE ȘI SIGLE

- CIORĂNESCU = Al. Ciorănescu, *Dicționarul etimologic al limbii române*, ediție îngrijită și traducere din limba spaniolă de Tudora Șandru Mehedinți și Magdalena Popescu Marin, București, Editura Saeculum I.O., 2001.
- N. COSTIN, L. = Nicolae Costin, *Letopiseșul Țării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601. Letopiseșul Țării Moldovei de la 1709 la 1711* [I–II], în *Opere*, I, ediție cu un studiu introductiv, note, comentarii, indice și glosar de Const. A. Stoide și I. Lăzărescu, cu prefață de G. Ivănescu, Iași, Editura Junimea, 1976.
- DA = *Dicționarul limbii române*. Sub conducerea lui Sextil Pușcariu. Tomul I. Partea I: A–B. București, Librăriile Socec & Comp. și C. Sfetea, 1913; Tomul I. Partea II: C. București, Tipografia Ziarului „Universul”, 1940; Tomul I. Partea III. Fascicula I: D–De. București, Intreprindere Industrială a Statului, 1949; Tomul II. Partea I: F–I. București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934; Tomul II. Partea II. Fascicula I: J–lacustru. București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1937; Tomul II. Partea II. Fascicula II: Ladă–lepăda. București, Tipografia Ziarului

- „Universul” S.A., 1940; Tomul II. Partea II. Fascicula III: *Lepăda-Lojniță*. București, Tipografia Ziarului „Universul” S.A., 1948.
- DELR = *Dicționarul etimologic al limbii române*, Volumul I, A–B, București, Editura Academiei Române, 2011.
- DEXI = *Dicționar explicativ ilustrat al limbii române*, coordonator științific: Eugenia Dima, autori: Eugenia Dima, Doina Cobet, Laura Manea, Elena Dănilă, Gabriela E. Dima, Andrei Dănilă, Luminița Botoșineanu, Chișinău, Editura Arc – Editura Gunivas, 2007.
- DM = *Dicționarul limbii române moderne*, București, Editura Academiei, 1958.
- Dragomir 2007 = Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii (Ms. 3517). Probleme de filologie*, Iași, Editura Trinitas.
- Dragomir 2017 = Mioara Dragomir, *Hronograf den începutul lumii (Ms. 3517). Studiu lexicologic*, vol I, *Descrierea lexicului. Raportare la lexicul din traducerile mitropolitului Dosoftei. Raportare la lexicul epocii*, vol. II, *Aplicarea conceptului de bază psihologică / spirituală în lingvistică și filologie. Hronograful este traducerea lui Nicolae Milescu Spătarul*, Iași, Editura Doxologia.
- R.GR. = Radu Greceanu, *Începătura istoriilor vieții luminatului și preacreștinului domnului Țării Rumânești, io Costandin Brâncoveanu Basarab-voievod, dă când Dumnezeu cu domniia l-au încoronat, pentru vremile și întâmplările ce în pământul acesta în zilele mării-sale s-au întâmplat*, în *Cronici brâncovenești*, antologie, postfață, glosar și bibliografie de Dan Horia Mazilu, București, Editura Minerva, 1988.
- HERODOT, I. = Herodot, *Istoriei*, [traducere de Nicolae Spătarul], ediție îngrijită de L. Onu și Lucia Șapcaliu, prefață, studiu filologic, note, glosar de Liviu Onu, indice de Lucia Șapcaliu, București, Editura Minerva, 1984.
- K = Mattheos Kigalas, *Νέα σύνοψις διαφορῶν ἱστοριῶν ἀρχομένη ἀπό κτίσεως κόσμου...*, tipărit în anul 1650, la Veneția.
- Manea 2006 = Laura Manea, *Viața și petrecerea svinților*, partea 1, *Studiu lingvistic*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”.
- Mihăescu 2006 = Doru Mihăescu, *Cronografele românești*, București, Editura Academiei Române.
- MLD I Gen. = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, seria veche, Pars I, *Genesis*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1995.
- MLD II Ex. = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, seria veche, Pars II, *Exodus*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1991.
- MLD III Lev. = *Monumenta linguae Dacoromanorum. Biblia 1688*, seria veche Pars III, *Leviticus*, Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 1993.
- NDU = *Noul dicționar universal al limbii române*, Ioan Oprea, Carmen-Gabriela Pamfil, Rodica Radu, Victoria Zăstroiu, București, Editura Litera Internațional, 2006.
- Pascu 1922 = G. Pascu, *Istoria literaturii române din secolul al XVII-lea*, Iași, Institutul de Arte Grafice „Viața Românească” S.A.
- R. POP. = Radu Popescu, *Istoriile domnilor Țării Rumânești*, în *Cronicari munteni*, I. *Stolnicul Constantin Cantacuzino. Anonimul Cantacuzinesc. Radu Popescu*, ediție îngrijită de Mihail Gregorian, studiu introductiv de Eugen Stănescu, București, Editura pentru Literatură, 1961.
- SCRIBAN = August Scriban, *Dicționarul limbii românești*, (Etimologii, înțelesuri, exemple, citațiuni, arhaizme, neologizme, provincializme), edițiunea întâia, Iași, Institutul de Arte Grafice „Presa Bună”, 1939.

- SUCIU, D. = Emil Suci, *Influența turcă asupra limbii române*, vol. II, *Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, Editura Academiei Române, 2010.
- Ștrempele 1998, 1999 = *Cronograf*, tradus din grecește de Pătrașco Danovici, ediție îngrijită și cuvânt-înainte de Gabriel Ștrempele, studiu introductiv de Paul Cernovodeanu, București, Editura Minerva, vol. I, 1998, vol. II, 1999.
- URECHE, L. = Grigore Ureche, *Letopiseșul Țării Moldovei*, ediție îngrijită de P.P. Panaitescu, București, Editura Minerva, 1987.
- Ursu 1999 = N.A. Ursu, *Ediția cronografului numit „tip Danovici” și problema paternității traducerii lui*, în „Cronica”, serie nouă, XXXIV.
- VARLAAM, L. = Varlaam, *Leavstvița sau scara raiului de Ioan Scărarul*, ediție, notă asupra ediției și glosar de Oana Panaite, prefață și revizuirea transcrierii interpretative de Eugen Munteanu, Iași, Editura Trinitas, 2007.

**LEXICAL RARITIES IN *HRONOGRAF DEN ÎNCEPUTUL LUMII*
[CHRONICLE FROM THE BEGINNING OF THE WORLD] (ms. 3517) –
ANALYSIS FOR PROSPECTIVE WORK OF THE *DICTIONARY
OF THE ROMANIAN LANGUAGE* AND ON THE *ETYMOLOGICAL
DICTIONARY* EDITED UNDER THE AEGIS OF THE ROMANIAN ACADEMY
(LETTER B)**

ABSTRACT

We continue our series of articles which started in 2019, when we analyzed the words with the initial letter A in the manuscript no. 3517 (608 sheets recto-verso). The manuscript is the prototype for over 50 copies spread all over the Romanian historical regions throughout the centuries and includes the Greek translation *Chronicle from the Beginning of the World*. In our presentation of the words starting with the letter B, in the present article, we can also remark the wide variety of the *Chronicle*'s lexis and the fact that all of the 108 terms we have analysed are very interesting from a lexicological and lexicographic point of view: as first attestations or, simply, as attestations from the mid-XVIIth century, as unique attestations even, in the completion of the list of words in cases where the word had not been recorded in the dictionary, from the point of view of their meaning or their form, or of the grammatical context in which they appear. We have analysed 25 of these terms in our book on the lexis of the *Chronicle* (published in 2017), but they are also resumed in this article, with additional information, related to the attestations of the old period in the *Dictionary of the Romanian Language* (DA, DLR): *bail*, *barat*, *bărbier*, *bătrânească*, *beglerbei*, *bețiv*, *bezăstem*, *bogoboreț*, *bogonosăț*, *bogoslov*, *bogoslovie*, *boierie*, *bolnăvi*, *bortășa*, *bostangi bașa*, *bucium*, *bucățea*, *bucuros*, *buhăvie*, *bui măci*, *buiurdium*, *buluc*, *bunățate*, *bute*, *butuc*.

We have offered some other attestations from old texts, quoting examples which we have encountered in our research on the lexis of *Chronicle* or with other occasions, attestations that can be used in papers, in statistics or in the research on the lexis of the old period under various aspects.

Keywords: *old period, old manuscript, rare lexeme, new meaning, lexical variant, lexicographic scheme, The Dictionary of the Romanian Language* (DA, DLR), *The Etymological Dictionary of the Romanian Language* (DELRL).